

Н.Л. ОСТАШ, Р.І. ОСТАШ
(Львів)

**ГУЦУЛЬСЬКІ ПРИЗВИЩА:
ЗАПОЗИЧЕННЯ І ПСЕВДОЗАПОЗИЧЕННЯ**

УДК 81'373.232: 81'373.6

Осташ Н.Л., Осташ Р.І. Гуцульські прізвища: запозичення і псевдозапозичення; 9 стор.; кількість бібліографічних джерел – 39; мова українська.

Анотація. У статті проаналізовано декілька українських прізвищ із регіону Гуцульщини: *Негорица, Негрич, Негрук, Негрюк; Никоряк, Никорак, Никорюк, Нікорак, Нікорюк, Никорячка* (жін.), *Никоряччин, Никоряків, Никорин, Никорей, Никорейко, Никорейчук, Никірко, Никірчук*. Досі існувала думка про походження цих прізвищ від румунських імен. Однак дані української діалектології та історичної антропонімії дають змогу стверджувати їх походження від діалектних варіантів українських імен. Фонетична співзвучність із румунськими іменами – це міжмовна омонімія.

Ключові слова: антропонім, етимологія, власне особове ім'я, прізвище.

Resume. The article analyzes some Ukrainian surnames from Hutsulshchyna region: *Negorica, Negryč, Negruk, Negr'uk; Nykor'ak, Nykorak, Nykoriuk, Nikorak, Nikor'uk, Nykor'ačka* (fem.), *Nykor'aččyn, Nykor'akiv, Nykoryn, Nykorej, Nykorejko, Nykorejčuk, Nykirko, Nykirčuk*. Until recently it was believed that these surnames originated from Romanian names. Nevertheless, materials of Ukrainian dialectology and historic anthroponomy enable to certify their origin from dialect variants of Ukrainian names. Phonetic assonance with Romanian names is an interlingual homonymy.

Key words: anthroponym, etymology, proper personal name, surname.

Widzisz Baziu, a teraz my wszyscy jesteśmy “na czużyni”. ... A my zawsze jesteśmy przecież tam, gdzie nasze korzenie, to znaczy nad Czeremoszem i Waratynem (Із листа Станіслава Вінценза до приятеля) [35, с. 290].

Стаття ґрунтується на матеріалах, почерпнутих із книги Андрія Вінченза “*Traité d’anthroponymie houtzoule*” (“Трактат про гуцульську антропонімію”), виданої у Мюнхені у 1970 році [39]. Станіслав Вінценз у листі до Станіслава Потоцького від 7 січня 1969 року писав: “Що стосується гуцульських записів, то нам вдалося винести на плечах, під час втечі в Угорщину у 1940 році, найцінніші матеріали, зокрема кількості фотографій, а також рукописні матеріали, які записав я і моя дружина, – пісні, ... описи звичаїв, гуцульський словничок, і зрештою, last not least, повний список гуцульських прізвищ”. Опублікувавши цей лист, дослідниця епістолярної спадщини Ст. Вінченза Ольга Михайлівна Цівкач зазначає: Саме ті матеріали, які стосувалися гуцульських прізвищ, стали джерельною базою докторської праці сина письменника Андрія Вінченза [35, с. 291].

Книга А. Вінченза – це глибоке наукове дослідження, яке своїми підходами до вирішення антропонімічних проблем, якістю опрацювання наукової літератури, точністю словотвірного аналізу, заглиблення в історичну антропонімію набагато випередило аналогічні праці свого часу. Разом із тим через тогочасну недоступність в Україні книга не вчинила того впливу на розвиток української антропоніміки, який могла б зробити, і тому виросло уже кілька поколінь антропонімістів, які мають про цю книгу, на жаль, досить туманне уявлення.

І все ж розвиток антропоніміки невпинно йде вперед, наука розвивається, і тому існує низка антропонімічних проблем, які вже потребують певного перегляду з урахуванням нових антропонімічних фактів і зміни поглядів учених на ті чи інші явища. Частково це торкається і деяких питань, висвітлених у книзі Андрія Вінченза. У статті розглянемо два з них. Зокрема, нашу увагу привернули деякі прізвища, котрі у час, коли А. Вінценз писав свою працю, дуже часто уважали молдавськими (або румунськими) за походженням. Ця думка прижилася і в українській ономастиці. Ніхто не завдавав собі клопоту уважніше приглянутися до них. Ми хочемо запропонувати інші варіанти їх походження.

У зазначеному аспекті значний інтерес викликають деякі прізвища, які зафіксував А. Вінценз, зокрема *Неторіца* (*Negorica*), *Нетрич* (*Negryč*), *Нетрук* (*Negruk*), *Нетрюк* (*Negr'uk*) [39, с. 599]. Ці антропоніми А. Вінценз зараховує до румунських за походженням [39, с. 269, 436, 474]. Разом із тим слід мати на увазі, що ці антропоніми є не лише гуцульськими, бо ще в минулі століття, як побачимо далі, вони були вживаними і поза межами Гуцульщини. Крім того, на сьогодні маємо велику кількість прізвищ із аналогічною основою, причому також у різних регіонах України. Напр.: *Нéгеп* [5, с. 224; 19, с. 246];

Негерчук [18, т. II, с. 731]; *Негра* [19, с. 246]; *Негра* [26, с. 188]; *Негрій* [4, с. 110; 19, с. 246]; *Негрич* [4, с. 45; 6, с. 84; 19, с. 246]; *Негрич* [9, с. 22, 106]; *Негричук* [19, с. 246]; *Негриє'нко*, *Негрій* [4, 68, с. 390; 19, с. 246]; *Негрій* [18, т. II, с. 731]; *Негрійко* [18, т. II, с. 731]; *Негрійчук* [19, с. 246]; *Негров* [4, с. 226]; *Негрук*, *Негруля* [18, т. II, с. 731]; *Негрун* [4, с. 86]; *Негруц*, *Негруцак* [18, т. II, с. 731]; *Негрей*, *Нигрю'к* [19, с. 248]; *Нігер* [19, с. 250]; *Нігрєєв* [6, с. 86]; *Нігрі*, *Нігрії* [19, с. 250]; *Нігрий* [34, с. 200]; *Нігритич* [30, с. 407]; *Нігрич* [13, с. 198; 30, с. 407; 34, с. 200]; *Нігриш* [34, с. 200]; *Нігрьо* [нигр'о], *Нігря* [30, с. 407]; пор. *Негур* [4, с. 103]; *Негура* [25, с. 288]. Це настановує на думку, що в основах цих прізвищ лежить або якась церковне ім'я, або якась діалектна українська форма імені, котра просто фонетично збіглася з іншомовною (в цьому випадку румунською). Щодо першого припущення, то нагадаємо, що в українців і росіян функціонувало канонічне, старовинне рідкісне ім'я *Нігер* (з лат. *niger* 'чорний' [21, 51; 27, 253]. Стосовно другого припущення варто звернути увагу на ім'я *Негрьоло* у списку козаків Корсунського полку із Реєстру Війська Запорозького 1649 року: *Негрьоло* Демъченъко [16, 117 зв.]. Вважаємо, що воно утворене за допомогою суфікса-флексії **-о** від народного варіанта *Некриль*, який фіксує ще Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: *Некриль* [20, т. II, с. 34, 37].

Наявність вищезгаданих українських прізвищ з основами **Негр-** і **Негр-** може свідчити про їх відіменне походження й одночасне функціонування двох діалектних фонетичних форм. Варіант з основою **Негр-** утворився від варіанта **Некр-**, у якому відбулося заступлення **к** на **г** перед дзвінким приголосним в наслідок регресивної асиміляції **кр** → **гр** [див. докл. 8, с. 86]. Чоловічі імена *Некра* (Львів, 1378 р.), *Некрашъ* (Кобринь, 1401 р.), *Некрила* (1429 р.), патронім *Некровичъ* (Галич, 1404 р.) фіксуються у писемних пам'ятках віддавна [20, т. II, с. 37]. Оскільки для ряду говорів, зокрема південно-східної діалектної групи, характерною є тенденція до послідовної заміни звука **г** на **г** (в інших групах говорів ця тенденція виявляється також, але непослідовно) [див. докл. 8, с. 86], таким чином утворився варіант *Негрьоло* (**гр** → **гр**). Починаючи з XIV ст. аж до XIX ст., антропоніми (імена і прізвищеві назви, з XVIII ст. – лише як прізвищеві назви) з основами **Некр-**, **Негр-** і **Негр-** присутні в українській антропонімії. Напр.: а) *Некра*, *Некрашъ*, *Некрила*, *Некровичъ* [20, т. II, с. 37]; *Некрашъ* Зборомирский (1477 р.) [33, т. I, с. 73]; (у сучасній українській антропонімії *Некраш* трактується як слов'янське ім'я відапелятивного походження із заперечною часткою **Не-** [7, с. 96; 31, с. 601]); Іван *Некрашевич* (1552 р.) [2, т. 7, ч. I, с. 627]; *Niekraszowicz* (Кременець, 1563 р.) [2, т. 7, ч. II, с. 80]; *Niekrasz* (Бар, 1565 р.) [2, т. 7, ч. II, с. 265]. (род.) Хацка *Некраша* (1584 р.) [1, 99]; боярина моего ... Дениса Пашковича *Некрашевича* (1587 р.)

[32, т. I, с. 49]; *Некрашевичь* (1590 р.) [2, т. 1, ч. I, с. 283]; *Некрашъко* Сини(ц)ки(й); *Θεodorъ Некрашъ*; *Некрашъ* Миките(н)ко; *Сѣмѣнь Некраше(н)ко*; *Некрашъ* Прокопъ А. (1649 р.) [16, с. 18 зв., 55, 96 зв., 107 зв., 190 зв.] (пор. також сучасні українські прізвища *Некраш* [19, с. 247]; *Некраш* [24, с. 186]; *Некрашевич* [18, т. II, с. 732]; *Некращенко* [24, с. 186] і польські прізвища *Nekrasz, Nekraszuk* [38, с. 151]); б) *Негра, Негре, Негрилаш, Негрилескоуль, Негриль, Негрило, Негриль, Негрита, Негроуль* [20, т. II, с. 34-35]; *Макси(м) Негре(н)ко* (1649 р.) [16, 21 зв.] (< *Негрей* + суфікс **-ен-к-о**); *Михайло Негрий* (1756 р.) [17, Переяславський курінь]. Їх функціонування паралельно і поряд із іншомовними аналогічними утвореннями створило міжмовну омонімію, адже антропоніми з аналогічними основами наявні і в інших антропоніміях, пор.: молд. *Negru, Negrila* [36, с. 335]. Носіями таких імен могли бути і болгари [3, с. 73]; стп. *Negru*; хорв. прізвища *Negri, Negrić, Negro* [30, с. 407]. Вихід з ужитку українських народних варіантів таких імен з основами **Негр-** і **Негр-** та їх поступовий перехід на другі позиції у двочленних іменуваннях перетворив ці імена у рідкісні і застарілі антропоніми і тим ослабив їх позиції у протиставленні **український народний варіант імені (українська прізвищева назва) – іншомовний антропонім аналогічного фонетичного звучання**. З часом про існування в минулому українських народних варіантів з основами **Негр-** і **Негр-** поступово забувалося, і народна етимологія (а потім і вчені) пов'язала їх походження з іншомовними іменами.

А. Вінценз подає низку народних варіантів імен, прізвищевих назв і прізвищ, пов'язаних з іменем *Никора*, пов'язуючи їх передусім з молдавськими *Nicoara, Nicora* [39, с. 229]: *Никоряк (Нукор'ак), Никорак (Нукорак), Никорюк (Нукориук), Никорак (Nikorak), Никорюк (Nikor'uk), Никорячка (жін.) (Нукор'ачка), Никоряччин (Нукор'ащун), Никоряків (Нукор'аків), Никорин (Нукорун), Никорей (Нукорей), Никорейко (Нукорейко), Никорейчук (Нукорейчук), Никірко (Нукірко), Никірчук (Нукірчук)*. Однак лише гуцульськими список прізвищ, пов'язаних з іменем *Никора*, не обмежується, та й список їх багатий. Напр.: *Негбра* [4, с. 392]; *Никірка* [30, с. 408]; *Никора* [27, с. 231; 30, с. 409]; *Никорак* [18, т. II, с. 741; 27, с. 231; 34, с. 203]; *Никорик* [34, с. 204]; *Никорік* [15, с. 241]; *Никорич* [18, т. II, с. 741; 27, с. 231; 30, с. 409]; *Никорівич, Никорівський* [34, с. 204]; *Никорук* [27, с. 231; 34, с. 204]; *Никорчик, Никорчук* [34, с. 203]; *Никорю'к* [27, с. 231]; *Никоря'к* [27, с. 231; 30, с. 231; 34, с. 204]; *Никора* [6, с. 86]; *Никорич* [4, с. 130].

На українському мовному ґрунті можливі кілька шляхів утворення таких прізвищ, зокрема: 1. Від *Никор* (< *Никифор*) [18, т. II, с. 741]. 2. Український діалектний варіант *Никора* міг утворитися і від імені *Микола* [27, с. 230].

Пор. *Mikora* (< *Mikola*) [37, с. 286]. Українська історична антропонімія засвідчує і ім'я *Никора*, і фонетичний варіант цього імені – *Никгора* (кґ у тодішній орфографії передавало звук [г]), у якому відбулося одзвінчення к в г перед голосним [див. докл. 8, с. 86]. Функціонують вони і в ролі імен, і в ролі прізвищевих назв, інколи трапляються як одночленні іменування: *Никоръ* (Сучава, 1462 р.) [20, т. II, 50], *Nikora* Chacinicz (1563 р.) [10, с. 135]; *Никора* и Павель Хотьяновичи, крестьяне Кременецкие (1563 р.) [28, с. 335]; пограбили у *никгоры* вола (Вінниця, 1640 р.) [12, спр. III 4063, 33–35 зв.]; *Никгора* Сторожъ; Яковъ *Никгора*; *Никгора* (одночл. ім.); *Никгора* Довьги(й); *Никгора* Кгрико(р) (1649 р.) [16, 156, 158 зв., 170, 174 зв., 185 (Уманський і Брацлавський полки)]; Григо(р) *Никори(н)*, Миликъ *Никоре(н)ко*, *Никора* Ма(и)доли(н) (1659 р.) [11, 77, 79, 85]. *Нигора* (одночл. ім.) (1660 р.) [29, 142]; Костерец *Никоря* (1740 р.) [14, 1с. 90]. А якщо додати, що й сьогодні функціонують розмовні варіанти *Никóр*, *Никóра*, утворені від офіційного варіанта *Микола* [27, 230], то стає зрозумілим, що прізвища, утворені від імені *Никора*, цілком природно вписуються в український антропонімікон і є у ньому своїми. Паралелі на зразок рум. *Никора* [30, 409] засвідчують наявність міжмовної омонімії, яка утруднює етимологізацію українських прізвищ.

Отже, цей невеликий екскурс в українську історичну антропонімію дає змогу переконатися, що, по-перше, проблема ця була характерна для всієї української антропонімії і не обмежувалася теренами Гуцульщини, а по-друге, що твердження А. Вінченза про румунське походження деяких наведених ним антропонімів варто частково переглянути. Разом із тим ми, звичайно, не заперечуємо, що гуцули, які контактували з романськими етносами, могли мати у своїй антропонімії деякі запозичення від сусідів.

Отже, як бачимо, у книзі А. Вінченза зафіксовано низку цікавих гуцульських прізвищ, пов'язаних із давніми іменами, що функціонували в українській антропонімії у минулі століття. Народні варіанти цих імен утворилися під впливом діалектних фонетичних явищ. Вони, як показує аналіз, у той час функціонували не лише на Гуцульщині, а й поза нею. Дальший розвиток української антропонімії спричинив занепад таких народних варіантів, які можна розглядати як представників певної міжмовної омонімії, оскільки фонетично вони можуть збігатися з молдавськими, румунськими чи угорськими, але в той же час вони можуть бути пояснені як результат впливу діалектних явищ української мови того часу.

Скорочення

жін. – жіноче
спр. – справа
р. – рік
т. – том
ч. – частина

Література

1. Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 pp.) / Підгот. до вид. М.К. Бойчук. – К., 1965.
2. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов. – Киев, 1859–1914. – Ч. 1–8.
3. Вайганд Г. Българските собствени имена. Произход и значение. – София, 1926.
4. Горпинич В.О. Прізвища степової України. Словник. – Дніпропетровськ, 2000.
5. Горпинич В.О. Вся Гуляйпільщина в іменах та прізвищах. Словник. – Дніпропетровськ, 2007.
6. Горпинич В.О., Бабій Ю.Б. Прізвища Середньої Наддніпрянщини (Словник). – Дніпропетровськ, 2004.
7. Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. – К., 1988.
8. Дзендзелівський Й.О. Конспект лекцій з курсу української діалектології (ч. I. Фонетика). – Ужгород, 1965.
9. Записи автора.
10. Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. – К., 1984.
11. [Крикун М.] Перепис Подільського козацького полку 1659 року // Крикун М. Між війною і радою. – Львів, 2006. – С. 67–97.
12. Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАН України. Від. рукописів. Фонд 5 (фонд Оссолінських).
13. Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березові. – Львів, 2008.
14. Панькевич І. Матеріали до історії південнокарпатських українців // Музей української культури у Свиднику. – Пряшів, 1970.
15. Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). – Ужгород, 2005.
16. Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту / Підготували до друку: Тодійчук О.В. (головний упорядник), Страшко В.В., Осташ Р.І., Майборода Р.В. – К., 1995.
17. Реєстр Запорожского Войска 1756 г. // <http://forum.fstanitsa.ru>.
18. Редько Ю.К. Словник сучасних українських прізвищ. У 2-х томах. – Львів, 2007.
19. Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини). – Чернівці, 2002.

20. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. – К., 1977–1978. – Т. 1–2.
21. Суперанская А.В. Словарь русских личных имён. – М., 2003.
22. Телефонний довідник „Перлина Буковини’96”. – К., 1996.
23. Телефонний довідник „Івано-Франківщина’96”. – К., 1996.
24. Телефонний довідник „Чернігів’96”. – К., 1996.
25. Телефонний справочник „Николаев’96”. – К., 1996.
26. Телефонний справочник „Весь Херсон’96”. – К., 1996.
27. Трійняк І.І. Словник українських імен / Відп. ред. І.М. Железняк. – К., 2005.
28. Тупиков Н.М. Словарь древнерусских личных собственных имён / Вступ. ст. и подгот. текста В.М. Воробьёв. – М., 2004.
29. Харківський перепис р. 1660 (Перепис Слобожанщини Ф.Т. Пестрикова й С.С. Ушакова) // Записки іст.-філол. відділу ВУАН. – 1928. – Кн. XXI. – С. 129–173.
30. Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник. – Львів, 2005.
31. [Чучка П.П.] Історія власних назв // Історія української мови. Лексика і фразеологія. – К., 1983. – С. 592–659.
32. Ящук Л.В. Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст. Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Рукопис. – Житомир, 2008. – Т. I–II.
33. Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. – Lwów, 1887. – Т. 1.
34. Bogdan F. Dictionary of Ukrainian surnames in Canada. – Winnipeg–Vancouver, 1974.
35. Ciwkacz Olga. Obraz Huculszczyzny w listach Stanisława Vincenza // Słowa ponad granicami. Napis. Seria XI. 2005. – Warszawa, 2005. – S. 289 – 300.
36. Constantinescu N.A. Dicționar onomastic Românesc. – [București], 1963.
37. Malec M. Imiona cherześcijańskie w średniowiecznej Polsce. – Kraków, 1994.
38. Rymut K. Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. – Т. II. – Kraków, 2001.
39. Andre de Vincenz. Traité d’anthroponymie houtzoule / Forum slavicum. Band 18. – München, 1970.